
ПРОБЛЕМИ НА ПОЗНАНИЕТО

ТАНЯ ЖЕЛЯЗКОВА

ОНТОЛОГИЧНИ ПРОЕКЦИИ НА РАЗБИРАНЕТО

Разбирането е изконна философска територия, която постепенно очертава границите си и избистря съдържанието си. В най-нови изследвания (Mason, 2003) могат да се намерят добре структурирани отговори на въпроси за това, какво и как разбираме, какво е отношението разбиране – познание или какво стои отвъд разбирането. Но има една част от неговата история, без която то не би могло да бъде разбрано.

1. РАЗБИРАНЕТО И „ФУНДАМЕНТАЛНАТА ОНТОЛОГИЯ“

Истинското „стесняване“, а оттам и концептуализиране на херменевтиката като философия започва с изначалното „питане на битието“, поставено в основата на философската рефлексия на Мартин Хайдегер (1889–1976). В каква духовна ситуация е бил поставен този мислител, за да може да обърне херменевтическото отношение от екзегетическо в онтологическо?

Повратът, който той прави във философията, сякаш е витаел във въздуха, очаквайки някой да го приземи. Но, случаят помага на подготовения – асистентът на Едмунд Хусерл (1859–1938) и представителят на философския кръг от Рудолф Бултман (1844–1976), Николай Хартман (1882–1950), Макс Шелер (1874–1928), Карл Ясперс (1883–1969), Ханс Георг Гадамер (1900–2002) – „шварцвалдския маг“ Мартин Хайдегер.

Хайдегер изоставя традиционните ориентири за разума и надарява човека с неочаквани характеристики. „Човекът – съществуващо, същество, което е в *битието-тук*, в *присъствието* (Dasein)“... Човекът – това неопределимо, но очевидно „тук“, което не се „състои от“ различни елементи на света, а е открито към всичко като единственото място, способно да вмести Цялото... Човекът съществува дотолкова, доколкото осъществява възможностите на своето „тук“... Човекът е хвърлен в собствената си откритост“ (Цит. по Бибихин, 1993, с. 4).

Цялата конструкция на Хайдегеровата философия е изградена така, че сякаш разменя местата на съизмеримите неща или ги поглежда от непредвидим ъгъл, осветлени от странен лъч на мисълта. „Хайдегеровата мисъл не е проповед за златната старина и не е романтически стремеж, а *онто-логия*: слово за това, че винаги вече има преди, от каквото човек започва своята работа на осъзнаване“ (пак там, с. 7). Хайдегеровата мисъл диалогизира с езика и го превръща в „най-просветляващо-скриващото явление на самото Битие“ (Хайдегер, 1993, с. 199). „Езикът е о-съществен от битието и пронизан от неговия строеж дом на битието“ (пак там, с. 203). „Езикът е език на битието“ (пак там, с. 220).

Изказаността на битието в езика (битието се „изказва“ във и чрез езика) поставя един доста интересен казус. Ако езикът е дом на битието, то битието пре-

* В настоящата разработка е приет българският превод на Dasein като „тук-битие“, независимо от непреводимостта на оригинала.

бивава и извън дома си. Това е озарението, прозрението, което е „преди“. Езикът е логическа структура за изразяване на мисленето. Значи онтично-онтологичното се нуждае от „логиката“, за да изрази себе си и по този начин да достигне до „епистемологията“ като човешкото отношение към битието. Тук се появява една от характеристиките на разбирането – *не всяко разбиране е изразимо*.

Изразяването на разбирането най-често се свързва с езика като фиксатор на философското мислене, път към истината на битието, обиталище на битието*. „Да се обяснява езикът, ще рече не толкова да го свеждаме към същността му място, колкото самите ние да отидем там: да се ведем със събитието“ (Хайдегер, 1999, с. 216). Езикът, според схващанията на Хайдегер, „трябва да се разбира не като продукт на човешката дейност, не като отделен неин аспект, а по-скоро като самата същност, като субстанцията на историческия прогрес, определяща неговото развитие“ (Гайденко, 1977, с. 146).

Изключително интересен е прочитът, който прави руският преводач В. В. Бибихин на Хайдегер. Той нарича изследването на Хайдегер разследване и е напълно прав. За да се изследва Хайдегер, трябва да се разследва неговото разследване. Какво говорят днес твърдения като тези: „Битието никога не говори с друг глас освен със зова на тишината... Светът не е сума от предмети. В своето същество той е спокойно съгласие“ (Бибихин, 1993, с. 8).

Мен ще започнат да ме разбират след двеста или триста години, е казал Хайдегер. Бибихин смята, че разследването на философите продължава не стотици, а хиляди години. „Делото на Хайдегер до днес за болшинството означава само едно – обмисляне на загадка, която подлежи на разгадка“ (пак там, с. 9). Защото той самият се преобразува от творба в творба. Неотстъпното питане в ранните му произведения отстъпва място на позицията, която се изразява чрез готовността да забравиш себе си, за да дадеш думата на света, което е характерно за по-късните му творби.

Самият той, в статиите и лекциите си, събрани във „Време и битие“, постоянно препраща читателя към фундаменталната си творба „Битие и време“, в която поставя основите на фундаменталната онтология. Мисълта, стремяща се да вникне в истината на битието, е наречена в „Битие и време“ фундаментална онтология (Хайдегер, 1993, с. 216). „Фундаменталната онтология се опитва да се върне към тази същностна основа, от която израства осмислянето на истината на битието“ (пак там.). Всъщност „Битие и време“ е конкретна разработка, както той сам казва, на въпроса за смисъла на битието. „Интерпретацията на времето като възможен хоризонт на всяко разбиране на битието въобще е неговата предварителна цел“ (Хайдегер, 1997, с. 1).

Цялата конструкция на Хайдегеровата философска система е изградена от категории и понятия, които придобиват в хода на изложението ѝ нов, странен, метафоричен и сякаш самодостатъчен смисъл. Те са като обърнати от опъката им страна. Той не се обвързва с едно единствено значение на което и да е понятие. В играта на различните смисли е тайната на неговата онтология. Но там е и трудността Хайдегер да бъде разказан.

До какво ни доведе нашето разследване на разбиранята на Хайдегер за разбирането? Това разследване не е опит на ученик, последовател или симпатизант, продиктуван от изчерпателно проучване на неговото творчество, за разгръщане на вече зададени идеи, а е по-скоро желание на аматьор да се докосне до всепризнатото постижение на „голям метафизически разказвач“ (по изрза на Г. Донев).

* В западната херменевтика проблемът за разбирането е проблем за езика и перцептивен модел на разбирането не се разглежда.

Изкусен майстор на словото като средство за изразяване, разкриване и скриване на смисли, Хайдегер превръща феноменологията на своя учител Хусерл в *херменевтична онтология*. Анализът на езика става метод за решаване на проблема за езика, който едновременно фиксира философските мисли и е път към истината на Битието. А щом битийстващото се дели на Що-битие, Има-битие и Истинно битие, възможността на понятието за битие се обвързва с *пред-познатияното разбиране за битието*, което се предхожда от „въпроса за същността на разбирането на битието въобще“ (Хайдегер, 1997, с. 191). Оттук следва, че „задача на основополагането на метафизиката се превръща в осветляване на вътрешната възможност на разбирането на битието“ (Хайдегер, 1997, с. 191).

В „Битие и време“ и „Време и битие“ Хайдегер използва понятието „битие“ в неговата смислова разслоеност като съществуващо – тук-битие – присъствие – човешко битие. (Тук използваме наш превод от изданията на руски език, който не се съгласува напълно с превода на Любомир Милчев на „Кант и проблемът за метафизиката“. Димитър Зашев в своя превод на „Битие и време“, публикуван в книга 41/42 Есен-Зима, 1999 на сп. Демократически преглед“, е възприел съответно биващо – Бъдене-ето-на (съществуване, Dasein) – екзистенция – Бъдене-налично.)

Битието е най-пустото и най-богатото, най-общото, най-обобщеното, най-всеобщото и най-уникалното, няма нещо равно на него, най-разбраното и най-малко разбраното, неподлежащо на разбиране: от какво да го разберем? „Какво „има“ извън него, от което би било възможно да надарим неговото определение?“ (Хайдегер, 1993, с. 173). То „е“ неопределено и самата неопределеност. „Най-разбраното (ясното) се противи на всяка разбираемост“ (пак там.). Най-употребителното, най-надеждното, най-забравеното и най-помнешното, най-изказаното и най-мълчанието. „Всяка дума като дума е дума на битието“. „Битието се изказва във всяка дума и именно по такъв начин премълчава своето същество“ (Хайдегер, 1993, с. 174).

„Понятието „битие“ е неопределимо. Това извеждаме от неговата всеобщност“ (Хайдегер, 1997, с. 4). Хайдегер се позовава на Б. Паскал, който иска да избегне абсурдността при определянето на битието и се спира на следната формула: „за да определим битието, трябва да кажем „това е“ и после да употребим определената дума в нейното определение“ (Pascal, 1912, р. 169). „Битието е трансценденция в пряк и първичен смисъл“ (Хайдегер, 1993, с. 205; 1997, с. 38).

Битието задава себе си като „обект“ и ражда „субекта“, който да го познае в „дейността“ (съществуването). Човешкото съществуване се определя от метафизиката на опита като фундаментална онтология. „Фундаменталната онтология, от която могат да възникнат всички други, трябва да се търси в *екзистенциалната аналитика на присъствието*“ (Хайдегер, 1997, с. 13). Присъствието, на което принадлежи битийна разбираемост, разбира и тълкува битието от времето. „Във вярно видения и вярно експлицирания феномен на времето е внедрена централната проблематика на цялата онтология“ (Хайдегер, 1997, с. 18). Хайдегер разглежда времето като „хоризонт на разбираемост на битието“ (Хайдегер, 1997, с. 17).

Битието е това „е“, което като всеобщ принцип определя всичко съществуващо чрез своето съществуване. Нещото се определя не чрез своята същност (абстрактно понятие), а чрез своето съществуване (функция). Битието е съществуване, което се превръща в същност едва когато се разкрие пред човека като „битие-в-света“ чрез полето на отношенията, които изграждат екзистенциалния опит на човека и трансформират неговото съществуване в автентична същност.

Възниква въпросът: Как това битие се разкрива пред човека? В Хайдегеровата трансцендентална херменевтика битието е рационално. То поражда своето разбиране.

Разбирането е отношение, произлизащо от метафизиката и проникващо във връзката на истината на битието с човешкото съществуване. Разбирането е метафизически въпрос, свързан с истината на битието. „Разбирането само по себе си има екзистенциална структура, която ние наричаме проект“ (Хайдеггер, 1997, с. 145). „Разбирането в неговия характер на проект екзистенциално съставлява това, което ние наричаме *гледане* на присъствието“ (Хайдеггер, 1997, с. 146). Разбирането не е начин на познание на света от човека, а начин на битие на човека в света. То има не психологически, логически или епистемологически, а онтологически характер. „В разбирането екзистенциално лежи битийният способ на присъствието като умение да бъде“ (Хайдеггер, 1997, с. 143).

Позволихме си няколко последователни цитата, защото всяко разместване на думите в един евентуален пре-раз-каз на казаното от Хайдеггер толкова би променило смисъла на из-казаното, че би насочило в грешна посока анализа. Подобно действие ще се наложи и по-нататък.

„Доколкото тук-битието (присъствието – б. а., Т.Ж.) получава своята конституция чрез разбирането и неговия характер на проект, ... то може, разбирайки, да каже на самото себе си: „стани това, което ти си!“ (Хайдеггер, 1997, с. 145). Защото битието е „конституирано от разбиране“, което винаги е „настроено“. Ако го интерпретираме като „фундаментален екзистенциал“, „този феномен се разбира като основен модус на *битието* на присъствието“ (Хайдеггер, 1997, 142–143), „*екзистенциално битие*“ (пак там, с. 144).

Щом битието е най-чиста саморазбираемост, „само върху основата на разбирането на битието екзистенцията е възможна“ (Хайдеггер, 1997, с. 193). Следователно ***моего съществуване започва едва когато разбера саморазкриващото ми се битие.*** „Разбирането като разтвореност се отнася винаги до цялото устройство на битието-в-света“ (Хайдеггер, 1997, с. 144). Човекът е насочен към битийстващото, което не е, но същевременно „не владее битийстващото, което той сам е“. Разбирането като „един от възможните родове познание“ (за разлика от обяснението) трябва да се „интерпретира като екзистенциален дериват на първичното разбиране, съ-конституиращо тук-битието въобще“ (Хайдеггер, 1997, с. 143). С други думи, човекът е насочен към света, без да владее своето съществуване. Той съ-конституира своето „тук-битие“ чрез разбирането. Предимството „да екзистираш крие необходимостта в себе си да се нуждаеш от разбиране на битието“. В прав текст това означава, че ако искаш да съществуваш, трябва да се научиш да разбираш битието. „Принадлежащото на присъствието разбиране на битието... равнозначално включва разбиране на някакво подобие на „света“ и разбиране на битието на съществуващото, достъпно вътре в света“ (Хайдеггер, 1997, с. 13).

„Така в основата на своето същество човек е подложен на завладяване и е завладян, обхванат от желанието да „стане това, което той е“, обхванат от своето разбиращо-схващащо питане. Но тази завладяност не е блажено благоговение, а борба с непреодолимата двусмисленост на всяко питане и битие“ (Хайдеггер, 1993, с. 343).

Метафизиката е това „обхващащо-разбиращо“ питане, чрез което се опитваме да обхванем съвкупното цяло на съществуващото, положено в нашите въпроси. „...всяко питане, отнасящо се до някакво биващо, е питане за смисъла на това „биващо“ (Рикьор, 2000, с. 24). Съществуващото може да покаже себе си чрез различни образи, но може да покаже и това, което то не е. „Феноменологията на присъствието е херменевтика в изконното значение на думата, означаваща занимаване с тълкуване“ (Хайдеггер, 1997, с. 37).

Хайдеггер нарича *тълкуване* формирането на разбирането. „Тълкуването екзистенциално е основано в разбирането. ...разбраният вече „свят“ се тълкува“ (Хайдеггер, 1997, с. 148). Задаването на въпроса „Как?“ образува структурата на

изразяване на разбраното и конституира тълкуването. Смиcълът като екзистенциал на присъствието „е това, на което се държи разбираемостта на каквото и да е“ (Хайдегер, 1997, с. 151).

Смиcълът на съществуването на човека при Хайдегер обвързва битието, екзистенцията и разбирането в неразкъсваемо цяло: „**да бъдеш поверен на самия себе си като едно битийстващо, това предимство** да екзистираш крие необходимостта в себе си да се нуждаеш от разбиране на битието“ (Хайдегер, 1997, с. 193). Така се образува „кръгът“ в разбирането, който принадлежи към структурата на смисъла. „Съществуващото, за което като битие-в-света става дума..., има онтологическата структура на кръга.“ „Този кръг на разбирането не е колело, в което се движи всеки род познание, а израз на екзистенциалната *пред-структура* на самото присъствие“ (Хайдегер, 1997, с. 153). „Разбирането по своя екзистенциален смисъл е битийно умение на самото присъствие“ (пак там.).

Какво всъщност трябва да разберем? Ето един възможен разшифроващ прочит на това, което Хайдегер иска да ни каже, но не директно.

Първо разбирам, че съществувам (Аз съм), а след това какво съм, или моята същност. Dasein е човешкото съществуване, човешкото „тук-битие“ присъствие като поле на отношенията. Съществуването предхожда същността. Човешкото „тук-битие“ е онтологичното поле на отношенията, които разкрива пред човека Битието, разбирано като „света в себе си“, преди да е станал „битие-в-света“. *Светът ни се разкрива, като твори (създава) условията и средствата за своето възприемане и разбиране.*

Самото съществуване съдържа необходимостта от разбиране на битието. Разбирането на битието „може да позволи т. нар. творчески способности на крайното човешко същество“ (Хайдегер, 1997 с. 194). Разшифровано, това означава: едва когато „битие-в-света“ се превърне чрез разбиране на битието в „човешко-тук-битие“, тогава могат да се появят моите „творчески“ способности като „битие-в-мен“, насочени към битийстващото, което не съм аз. Защото разбирането е „фундаментален екзистенциал на присъствието“ (Хайдегер, 1999, с. 151).

Едва ли след този раз-каз – раз-следване разбирането на Хайдегер за разбирането е станало по-прояснено. Неговата сложна игра на пред-раз-тълкуване е интелектуално удоволствие, от което не би следвало да се лиши всяко търсещо мислене. Проблемът не е в това, дали и как Хайдегер ще бъде разбран, а в това, което той е разбрал. След него за разбирането вече не може да се говори само епистемологично или методологично. За него трябва да се говори и онтологично.

2. ОНТОЛОГИЧНИ ПРЕДПОСТАВКИ НА РАЗБИРАНЕТО

„Битието-в-света разбира себе си от това, от което то се е обезпокоило“ (Хайдегер, 1999, с. 337).

Ако се опитаме да продължим тази позиция, давайки „думата на битието“, можем да получим следната вероятна и неокончателна картина. Но за да се избегнат недоразумения в тълкуването на изложеното тук, трябва да отбележим, че „условността“ на анализа, който се поднася на вниманието на философската общност, се осигурява чрез поставянето в кавички на понятия и изрази, които са плод на автентичен анализ. Необходимо е също така да се направят и известни терминологични пояснения.

* „Това странно съотношение аз някога нарекох херменевтичен кръг“ (Хайдегер, 1993, с. 300). По-късно Хайдегер се отказва от своята формулировка.

Понятието „битие“, като интерпретируемо и осмисляемо, не се използва еднозначно в цялото изложение, поради различните му проекции в контекста на конкретния анализ. Прави се разлика най-общо между трансцендентното битие, което е предмет на философията, социалното битие, с което се занимава социологията, и личното битие, което е обект на психологията. Последните две проекции на битието не са предмет на анализ в настоящата разработка.

„Всяка онтология, даже и тя да разполага с една все така богата и здраво свързана система от категории, остава по същество сляпа и преиначаване на най-собствената си замисъл, ако преди това не е изяснила задоволително смисъла на битие и не е понятизирала това изясняване като своя фундаментална задача“ (Хайдегер, 1999б, с. 164).

Тоталността на битието може да се детайлизира в:

- „битие-в-себе-си“ – „мълчащо“ битие, „в-себе-си“ затворено;
- „битие-в-света“ – „говорещо“ битие, „извън-себе-си“ отворено;
- „човешко-тук-битие“ – „слушащо“ битие, „към-себе-си“ вгълбено.

„Мълчането“, „говоренето“ и „слушането“ са характеристики на битието, които го детайлизират от гледна точка на онтологичната му предзададеност.

Онтологичното „говорене“ на „битието-в-света“ се характеризира с автономност, активност и „агресивност“ в смисъл на доминантност.

Онтологичното „слушане“ е основен начин на „човешкото-тук-битие“ да разгръща своя „фундаментален екзистенциал“ (Хайдегер) като разбиране, за да прониква в онтологичната същност на битието. То се характеризира с посредничество, пасивност в смисъл на недоминантност и потиснатост в смисъл на зависимост от онтологичното „говорене“.

Полето на пресичане на онтологичното „говорене“ и онтологичното „слушане“ е онтологичното „мълчане“. Това са темпоралните определености, в които възможността за „говорене“ и „слушане“ е затворена като „недоизказаност“ на битието. „Мълчането“ е отрицание както на „говоренето“, така и на „слушането“, висша неопределеност, в която еднакво са възможни прояви и на „говоренето“, и на „слушането“. „Мълчането“ е онтична готовност за посвещаване на „човешкото-тук-битие“ чрез саморазкриване на битието.

Възниква въпросът: „Как е възможно битието да излезе от своето „мълчане“, за да стане „говорещо“ битие и да разгръне „слушашото“ битие?“

Самото питане вече ни изправя пред онази всеобща онтологична характеристика, каквато е разбирането. **Разбирането е начин на битие. Разбирането се осъществява като начин на „питане“ на самото битие.** Това „питане“ и последващото го „отговаряне“ са онтологичните рамки на съществуване на човешкото битие. Човешкото битие се „вглежда“ и „вслушва“ в „говорещото“ битие, което фундамира със смисъл човешкото битие. Битието е смислообразуващо – с мисъл образуващо, овъзможностяващо. Въпросът за смисъла е граничен въпрос между битието и бивашото, между битието и „човешкото-тук-битие“ (Хайдегер).

Човешкото битие е „слушащо“ и „из-говорещо“, „до-из-говорещо“ и „пре-говорещо“. Онтологичният статус на „говоренето“ предзадава полето на възможните „изказвания“, които подлежат на разбиране. Възможността за подмяна на онтологичното „говорене“ (наподобяващо „текст“) с онтологичното „мълчане“ (наподобяващо „подтекст“) не гарантира разбирането при онтологичното „слушане“ (като разгрънат „контекст“). Онтологичното „слушане“ лежи в основата на онтологичното разбиране. „Ние трябва да разбираме битие, та да можем да бъдем изложени на един биващ свят, за да можем да екзистираме в него и да бъдем самото наше собствено биващо Бъдене-ето-на“ (Хайдегер, 1999а, с. 146).

„Хайдегер не се задоволява само с констатацията, че теоретико-познавателният възглед е произведен от екзистенциално-онтологическата му конституция, а показва как от разбирането като структура на човешкото битие се поражда идеята за разбирането като познавателен метод“ (Тодоров, 2007, с. 130). Най-фундаменталната, проста и първа онтология е процесът на наименованието. Даването на име в процеса на „говоренето“ е докосване до трансценденталния език, езика на битието, който е смислов език, генериращ смисли език и като такъв фундамира „слушането“ със смисъл. Разбирането е в пряка зависимост с „назоваването“. Разбирането е заложено в самото понятие като „говорещо“. Колкото повече „неща“ могат да се назоват, толкова повече се и разбират. „Трудността за фиксация и описание на феномена разбиране, неговата изплъзваемост, са обусловени от това, че онтологията на отделеното явление излиза извън компетенциите на гносеологията и изисква анализ на особена онтология – културно-историческа онтология на съзнанието“ (Лой, 1982, с. 211).

В „Предварителни бележки към Енциклопедията“ Д'Аламбер определя онтологията така: „Същностите, както духовните, така и материалните, имат общи свойства, като: съществуване, възможност, продължителност; изучаването на тези свойства образува преди всичко този клон на философията, от който всички останали вземат своите принципи; наричат го онтология, или наука за битието, или обща метафизика“ (Fisler, 1928, S. 344). Онтологията обхваща фундаменталната структура на метафизическото питане за стоящото извън човека битие и неговото въздействие върху човешкото-тук-битието.

Онтологичната линия в херменевтиката продължава ученикът на Хайдегер Ханс-Георг Гадамер (1900–2002), който се приема за основоположник на философската херменевтика. Той създава най-развитата форма на херменевтиката, следвайки Дилтай, Хусерл и Хайдегер.

Гадамер разглежда херменевтиката по-скоро като практика, но отстоява универсалния характер на разбирането като начин на съществуване („съпремисляне на мисленото“). Той се стреми да изведе разбирането от тесните рамки на епистемологията и да го разгърне в плоскостта на философската онтология. След полемика с Емилио Бетти (1890–1970) („Херменевтичен манифест“ – 1954 г., „Обща теория на разбирането“ – 1955 г.) се оформят две основни линии в развитието на херменевтиката: като теория на интерпретацията (Бетти) и като начин на философстване (Гадамер).

Философската херменевтика няма за задача да разработва методология на разбирането на текстове, тя се конституира като философия на разбирането, което със своя универсален характер пронизва не само човешкото знание, но и битието. „Философската херменевтика игнорира методологическите въпроси за сметка на самовнушена истинност просто защото третира самото разбиране не като познавателна активност на човека, а като събитие, над което той няма власт“ (Тодоров, Денков, 1997, с. 690). С други думи, задачата на философската херменевтика не е методологическа, а онтологическа. „*Битие, което може да бъде разбрано, е език.* ... Херменевтическият феномен прехвърля собствената си универсалност върху битийния строеж на разбраното, определяйки го в един универсален смисъл като език, а собственото си отношение към съществуващото – като интерпретация“ (Гадамер, 1997, 657–658).

Тук трябва да се направи уговорката, че това може да се твърди при условие, че под език не се разбира единствено достъпната на човека семантично-граматична структура, която се изразява чрез определен набор от звуци и писмени знаци. Под език трябва да се разбира всяка смислена и разбираема логическа структура, която е достъпна за кръга от същества, които я владеят.

Развитието на познанието и философската осмисленост на света са родили множество типове класификации (вид подреденост) на всичко съществуващо не само в реалния, но и в ирационалния свят. Ориентирането в тях се основава на различни типове разбиране, което се подчинява на схващането на най-общите принципи за подреденост на действителността според законите на собствената ѝ природа. Действителността не само се опознава, но и се „преживява“ като опит от човека. Разбирането „е жизнен процес, в който разкрива живота си една жизнена общност“ (Гадамер, 1997, с. 614).

Човешката ориентация в света се предзадава от езика, който борави с понятието. В „Истина и метод. Основни черти на една философска херменевтика“ Гадамер разгръща една доста строга последователна концепция от „Изложение на въпроса за истината при опита с изкуството“ през „Разширяване на въпроса за истината върху разбирането в науките за духа“ до „Онтологическият обрат на херменевтиката по линията на езика“. В параграфа „Езикът като медиум на херменевтическия опит“ Гадамер твърди: „Езикът е универсалната среда, в която се осъществява разбирането. Начинът на осъществяване на разбирането е тълкуването“ (Гадамер, 1997, с. 532).

Воден от въпроса за „понятийността на всяко разбиране“, с пояснението, че „понятийното тълкуване е начинът, по който се осъществява самият херменевтически опит“ (пак там, с. 553), Гадамер успешно се отгласква от „маниите на т. нар. философия на езика“, която схваща думата или понятието като „готови или изработваеми сечива за разбирането“ (пак там.). „Разбирането следва да се мисли като част от битийното събитие, в което се образува и осъществява смисълът на всички изказвания Във всички традиционни предзададености“ (пак там, 233–234).

Гадамер разглежда допонятийните и дорефлексивните форми на усвояване на действителността като „предразбиране“, в което се включват „преднамерението“, „предвиждането“, „предугаждането“, „предмнението“ (Малахов, 1991, с. 68). Тук се появява и основната форма на дорефлексивно-теоретическо усвояване на света – „предразсъдъкът“. В тълкуванието на Гадамер предразсъдъците нямат негативния ореол от ежедневието употреба на езика. Предразсъдъците са „пред-разсъдъчни“, т.е. преди разсъдък при постигането на теоретичното познание, положени в „предразбирането“, зададено от традицията, чийто носител е езикът. „Предразбирането“ като необходима предпоставка на всяко разбиране може да се коригира, но не можем да се освободим от него.

Този твърде интересен ракурс лишава философската херменевтика от възможността да предложи нормативна система на частните науки за духа. „В такъв случай обаче тя губи смисъла си на трансцендентална философия, търсеща общи условия на разбирането, и застрашително се отправя към метафизика, основана на устойчиви мисловни нагласи, които сякаш винаги са господствали в европейското мислене“ (Тодоров, Денков, 1997, 702–703).

Онтологията „бяга“ от всякакви опити за рамкиране, структуриране и стереотипизиране. Тя се „преживява“ като „свободно поле“ за разгръщане на битието като такова, каквото е само по себе си, а не каквото ни се вижда на нас. Но всъщност самото битие се подчинява на същите принципи, които са издигнати в идеали на научното познание, и като такива са обявени за „друг език“, на който не „говори“ битието. Това, което битието е, съответства на това, което ни се представя за битие (принцип на съответствието). Битието съществува според принципа на простотата. Битието е инвариантно само по себе си (принцип на инвариантността). Битието е „наблюдаемо“ и това се реализира чрез разбирането (принцип на наблюдаемостта). Онтологията на битието е симетрична на неговата епистемология (принцип на симетрията).

Зависимостта между смисъла и онтологията е анализирана обстойно в студи-
ята на Н. Б. Вяткина „Проблемът за смисъла: семантика и онтология“. „Проблемът
за смисъла може да се разглежда и като проблем за построяване на „онтологии“ на
различни равнища и форми на съзнание, или знакови системи, в които са реализи-
рани, въплътени различни равнища и форми на съзнание“ (Вяткина, 1982, с. 202).

Авторката условно отделя три сфери, три равнища на смислообразуване и съ-
ответно три равнища или типа онтология:

- емпиричен смисъл и емпирична онтология (продуктите на културата имат емпиричен смисъл);

- теоретичен смисъл и теоретична онтология (теоретичната онтология е тази картина на света, битието, която се конструира с помощта на абстрактни обекти като еталони на класификация);

- културноисторически смисъл и културноисторическа онтология („Смислите на света – това са „онтологии“ на различни знаково-символически системи, форми на културата, тъй като светът има смисъл само в отношението към човека и неговата култура.“). Според авторката именно тук се сблъскваме с проблема за разбирането (пак там, 202–205).

Тя вижда рационалния смисъл на проблема за смислообразуването в онто-
логичните построения на Хусерл, според който задача на онтологията е рекон-
струкция на археологията на човешките смисли на света, но остава в традицията
на руската школа в схващането за разбирането като рационален акт за „високите
етажи на логико-гносеологическо построяване на знанието“ (Лой, 1982, с. 208).

Според американския философ и логик Уилард ван Орман Куайн (1908–2001)
предпочитането на една онтология пред друга се ръководи от прагматични мотиви.
Затова той въвежда принципа за „онтологичната относителност“, в чиято основа
лежи проблемът за преводимостта на езиците. Съгласявайки се с положението,
че „приемането на определен език диктува изменение в приеманата онтология“
(Роджеро, 1982, с. 80). Така той превръща онтологията във формална семантика.

Описаните дотук представи за онтологията на разбирането до голяма степен
скриват, вместо да разкриват собствената ѝ същност. Възможността да се създава
онтология чрез конструирание на реалност центрира проблема върху акта на кон-
струирането и на заден план като блед фон остава същността на това, от което се
предполага конструирането.

Става дума за онтологията, от която произлизат всички предпоставки, осно-
вата на всичко съществуващо. Тя гарантира оцеляването на битийната цялост чрез
предзададени схеми на съществуване, които не зависят от трансценденталната ар-
хитектура на съзнанието.

Според тази онтология разбирането е способност да се разчитат, разшифроват,
тълкуват и интерпретират „шифрите“ (като „език на трансценденцията“ – К. Яс-
перс) на битието, безотносително към познавателната способност на съзнанието,
човешката гледна точка и собствените предубедености. Това налага своеобразно
„изчистване“ на мисленето от научните, културните и ценностните напластява-
ния, които манипулират чистата способност на разума да се домогва до онтоло-
гичната същност на битието чрез онтологичните категории, които „изразяват ...
съществените безотносителни признаци (свойства и отношения) на предметите
и явленията на битието“ (Ганев, 2000, с. 28). Онтологията на разбирането е фун-
даменталната представа, чрез която битието ни се представя. Битието се случва
като съ-битие. Определеността, в която се случва, начинът, по който се случва, и
формата, чрез която се случва, представляват онтологемите на разбирането.

Разбирането като обща представа за света и всеобщ принцип на познанието
е връзката между духовния свят и конкретния „жизнен свят“ на човека, който се

ръководи от интенции, цели и мотиви. Конкретното битие, което може да бъде истинно или неистинно, постига своята истинност в разбирането.

Жизненият свят обхваща инвариантните принципи, идеи, закони и научни теории. Състоянието на жизнения свят, който е онтологичен, се определя от смислозадаващия и смислоограничаващия контекст като вездесъща предпоставка за „формалното“ равнище на разбирането. Контекстът включва универсалните ценностни системи на човечеството, обществото и отделната личност. В жизнения си свят личността се ръководи от своето светоусещане, светоотношение и светоразбиране, чрез които създава своя личен смислов свят и базова ценностна система. Чрез тях се поражда „неформалното“ равнище на разбирането, в което доминират нееднозначността, субективността, условността и интуитивността. Смисълът се поражда в личния опит като осмисляне на личния жизнен свят и възможност да разбираме интерпретативните модели като съществуване. Когато смисълът започне да става общ в „действителния познавателен опит на човека (обобщен по херменевтичен път до структура от емпирични понятия)“ (Канавров, 2007, с. 381), той се превръща в част от инвариантността на значението, което се полага в познанието. Така се ражда актът на преосмислянето на „смисловия свят“ в отговор на въпроса, дали сме в един и същ „жизнен свят“ като онтологично начало, което задава и ограничава степента на абстракция и идеализация.

Философската същност на разбирането е комуникацията между битието и „случващото се“ битие; без разбирането се обезсмисля целият познавателен процес. Тогава как да разглеждаме разбирането: като абсолютен метафизичен феномен или като реалност на границата между онтологичното и епистемологичното?

Разбирането осъществява връзката между онтологията и епистемологията. Но същевременно то е и „пределен“ проблем на философията, защото маркира границата между двете ѝ основни разклонения. Като философски проблем разбирането се родее с изкуството за тълкуването (интерпретирането), но не е проблем за езика.

Разбирането е съотнасяне на опознавателната способност (интенционалност на съзнанието) **към битието като тоталност.** Разбирането взема основанията си от феноменологичната реалност и ги транслира в света на херменевтичната реалност. Последната се определя от моделите на съжденията, които са залегнали в нея. Разбирането е с по-широк обем от херменевтичната реалност. Разбирането е между интенцията и референцията. Защото разбирането е комплексна процедура от нерационални и рационални елементи, която ни отвежда в смисловия свят на човешкото-тук-битието: получаваме знак, чието значение като инвариант можем да знаем, но то поражда смисъл едва след полагането му в личния жизнен свят. „Жизненият свят“ е онзи смислов хоризонт, който ни обединява и разделя.

ЛИТЕРАТУРА

- Гадамер, Х.-Г. (1997). Истина и метод. Основни черти на една философска херменевтика. Плевен, ЕА.
- Ганев, И. (2000). Към проблема за определянето и съдържанието на онтологическите категории. – В: Онтология и наука. София.
- Канавров, В. (2007). Как са възможни критическите онтологии. – В: Онтологията през двадесети век. Фабер.
- Рикъор, П. (2000). От текста към действието. Херменевтични опити. Т. 2. С., Наука и изкуство.
- Годоров, Хр., Д. Денков. (1997). Послеслов. – В: Гадамер, Х.-Г. Истина и метод. Основни черти на една философска херменевтика. Плевен, ЕА.
- Годоров, Хр. (2007). Мартин Хайдегер – херменевтика и онтология. – В: Онтологията през двадесети век. Фабер.

- Хайдегер, М. (1993). Наука и осмисляне. – В: Идеи в културологията. Т. 2. София.
- Хайдегер, М. (1997). Кант и проблемът за метафизиката. София.
- Хайдегер, М. (1999). Същности. С., Гал-Ико.
- Хайдегер, М. (1999а). Основни проблеми на феноменологията. – Демократически преглед, книга 41/42, Есен-Зима.
- Хайдегер, М. (1999б). Битие и време. – Демократически преглед, книга 41/42, Есен-Зима.
- Бибихин, В. Дело Хайдегера. – В: Время и бытие. Статьи и выступления. Москва.
- Вяткина, Н. Б. (1982). Проблема смысла: семантика и онтология. – В: Понимание как логико-гносеологическая проблема. Киев.
- Гайденко, П. П. (1977). Герменевтика и кризис буржуазной культурно-исторической традиции. – Вопросы литературы, кн. 5.
- Лой, А. Н. (1982). Феномен понимания и культурно-историческая онтология сознания. – В: Понимание как логико-гносеологическая проблема. Киев.
- Малахов, В. С. (1991). Гадамер. – В: Современная западная философия. Словарь. Москва.
- Роджеро, А. Н. (1982). Язык и проблема понимания в системе теоретического знания. – В: Понимание как логико-гносеологическая проблема. Киев.
- Хайдеггер, М. (1993). Время и бытие. Статьи и выступления. Москва.
- Хайдеггер, М. (1997). Бытие и время. Москва.
- F i s l e r, R. (1928). Wörterbuch der Philosophischen Begriffen. 2. Band. Berlin (Превод по руски източник).
- M a s o n, R. (2003). Understanding Understanding. State University of New York.
- P a s c a l, B. (1912). Pensées et opuscules. 6-me ed., Paris.